

AZ ÜGYNÖK(TÖRVÉNY) HALÁLA

A JOGI SZABÁLYOZÁS

A BM 1990. I. félévi munkatervében szerepelt az állambiztonsági szolgálatokról szóló alkotmányerejű törvényjavaslat előkészítése Pallagi Ferenc vezérőrnagy vezetésével 1990. februári határidővel.¹ Erre már nem került sor, helyette a Duna-gate kirobbanása után, 1990. január 21-én szabályozta a kormány „a nemzetbiztonsági feladatokat ellátó szervezeti keretek kialakítását”² A kormány ülésén ismertették a belügyminiszter és a legfőbb ügyész jelentését az állambiztonsági szolgálat tevékenységének vizsgálatáról, és a belügyminiszter által tett intézkedéseket.

A minisztertanács tudomásul vette „a *belső biztonsági szolgálat (III/III. csoportfőnökség) által alkalmazott operatív titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazásának megtiltását, majd a szolgálat 1990. január 18-ai hatállyal történő megszüntetését.*” Tudomásul vette azt is, hogy a szolgálat által végzett, s továbbra is szükséges feladatokkal („*alkotmányellenes törekvések, terror-, diverziós cselekmények, a különösen fontos állami tisztségeket ellátó személyek*” védelme) a III/II. csoportfőnökség, azaz a kémelhárítás lett megbízva. A katonai elhárítást (III/IV. csoportfőnökség) viszont a HM irányítása alá helyezték.

Kimondatlanul ezzel eldőlt az állambiztonsági szolgálat szinte teljes átmentése, a felszámolás az öt csoportfőnökség közül mindössze egyetlenegy érintett, csak számára tiltották meg bizonyos eszközök és módszerek alkalmazását. Ezzel szemben a minisztertanács határozata, nem csoportfőnökségenként, hanem együttesen kezelte a „biztonsági szolgálat iratait”.

A Németh-kormány számára tehát az állomány, taggabban a „szolgálat” átmentése mellett sem volt elképzelhető az iratanyag átmentése. Két lehetőséget látott maga előtt: az iratok megnyitását³ vagy zárolását, s érthető, ha az utóbbit választotta: „*a biztonsági szolgálat iratai szigorúan zárt anyagként, a jogszabályokban meghatározott leghosszabb védeltségi idővel*” levéltárban helyezendők el. Jogilag a zárolás nehezen értelmezhető, legkézenfekvőbb feloldási lehetőség, hogy a szintén a Németh-kormány által hozott levéltári kutatási korlátozásokról szóló MT. rendelet⁴ maximális korlátozási időként 75 évről beszél, bár bizonyos feltételek mellett a korlátozás alá eső anyagokban is lehetővé teszi a kutatást. Lényegesebb azonban, hogy a határozatot nem hajtották végre, az iratok ugyanis nem kerültek

levéltárba. Minden további szabályozás egyébként egyre inkább távolodott ettől a rendelkezéstől.

A kormány ugyanakkor döntött a belső biztonsági szolgálat munkatársainak további sorsáról is.⁵ „*Döntő részük a rendőrség közbiztonsági, közlekedési, igazgatásrendészeti és büntügyi állományába*” került, egy részüket nyugdíjazták. Előbb belügyminiszteri parancs számolta fel a neki alárendelt szolgálatokat, majd a minisztertanács végül hasonlóan titkos határozattal⁶ hozta létre február elején, illetve – most már nem titkosan – február 14-i rendeletével⁷ a Nemzetbiztonsági Hivatalt, az Információs Hivatalt, valamint a Magyar Néphadsereg Katonai Biztonsági Hivatalát. A katonai felderítés Katonai Felderítő Hivatallá vált, ugyanakkor az NBH az állambiztonsági szolgálatához hasonlóan, bár sokkal függetlenebb szervezeti keretek között, kiépíthette megyei szerveit is.

A határozat további intézkedésig a Belügyminisztériumot ruházta fel „titkos szolgálati eszközök” használatával. Ugyanakkor konkretizálta a személyes átmentéseket: „*Az átszervezést úgy kell végrehajtani, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok alaptévékenységét ellátó állománya a Belügyminisztérium megszűnő állambiztonsági szerveinél foglalkoztatottnál alacsonyabb létszámú és jobb szakmai felkészültségű legyen... Az átszervezés során felszabaduló létszámmal kizárólag a rendőrség büntügyi, közrendvédelmi és közlekedési, illetve igazgatásrendészeti állományát lehet megerősíteni.*”⁸

Ezt követte a 3107/1990. MT. határozat,⁹ ami már csak azért is fontos, mert – feltehetően – ez az első kísérlet az úgynevezett hálózat védelmére. Tény, hogy 1990. május 31-én erre a határozatra hivatkozva intézkedett Horváth Balázs belügyminiszter¹⁰ „*a speciális állományra vonatkozó személyzeti okmányok védelméről*”. Ebben a miniszter a vonatkozó személyzeti iratokba (állományparancsokba) való betekintést személyes engedélyéhez kötötte, s a „zárolást” 30 évre rendelte el. Ez azonban azt jelentette, hogy a miniszteri intézkedés értelmében keletkezésük után 30 évvel ezeket az iratokat is „nyílt archívumban” kellett (volna) elhelyezni.

A miniszter máig megmagyarázhatatlan módon elrendelte „a BM Külügyi Osztályon lévő állományparancs-kivonatokat, továbbá a határozatok jegyzőkönyveivel való megsemmisítését.” Rendelkezéseinek még nagyobb súlyt ad, hogy – saját állítása szerint – döntését a „*Magyar Köztársaság Minisztertanács Elnökének egyetértésével*” hozta meg.

A helyzet jogilag és a gyakorlatban is rendkívül kusza, anarchikus volt. Még az illetékes vezető politikusok sem tudhatták, hogy milyen iratok léteztek, kísérlet sem történt a meghozott, az iratok bármilyen megmentésére vonatkozó határozatok végrehajtására. A közvélemény – nem ok nélkül – „ügynöklistáról” vélt tudni, amit állítólag Németh Miklós miniszterelnök számára állítottak össze, aki azt később átadta hivatali utódának, Antall Józsefnek. Más kószá és kevésbé kószá hírek szerint ilyen listát az első demokratikusan megválasztott parlament tagjairól is összeállítottak, ami már csak azért is figyelemre méltó, mert a nyilvántartást nem listán, hanem kartonokon vezették, a számítógépes nyilvántartás pedig – ami azóta nyomtalanul eltűnt – technikai okok miatt állítólag használhatatlanná vált.

Tény azonban az, hogy maga a miniszterelnök nevezett meg két olyan személyt, akik az ügynöknyilvántartásban szerepeltek. Többen államtitok megsértésével vádolták a kormányfőt. Figyelemre méltó, hogy a BM titokvédelmi osztályának vezetője, nevezhetnénk akár a legfőbb titokőrnek – persze a miniszterelnököt mentve –, arra a csak helyeseltető jogi álláspontra helyezkedett, hogy „1989. október 23-ával, a *Közvélemény kikiáltásával*” a vonatkozó iratok mintegy automatikusan elvesztették titoktartalmukat.

Nyilvánvalóan ez vezetett a belügyminiszter 21/1991. BM sz. utasításához, amely most már egyenesen az államtitokról és a szolgálati titokról szóló 1987. évi 5. tvr.-re hivatkozva „*államtitokkörbe tartozónak nyilvánította a volt BM Adatfeldolgozó és Tájékoztató Csoportfőnökség Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztálya által kezelt, jelenleg a minisztérium belső szervezeti egységként működő Adatfeldolgozó Szolgálat Irattári Osztályán őrzött és a megszüntetett BM III/III-as Csoportfőnökség hálózati személyeire vonatkozó adattárat (kartonokat), dossziékat és más, e személyek adataira vonatkozó adathordozókat.*” Elődeihez hasonlóan dr. Boross Péter is magának tartotta fenn a rendelkezési jogot, vagyis annak eldöntését, hogy mi is történjen ezzel a „titokkal”, de ő legalább az ügynöktörvény hatályba lépéséhez kötötte önmagának adott felhatalmazását. Csakhogy a belügyminiszter ezzel elfogadta titokőrnek álláspontját, s passzívan elismerte, az általa nem minősített iratok továbbra sem minősülnek államtitoknak. Sőt még négy évvel később Kuncze Gábor is hasonló álláspontra helyezkedett, amikor az általa megbízott iratfeltáró bizottság elől kizárólag a Boross által titkosított iratokat, nyilvántartásokat záratta el.

ÁTVILÁGÍTÁS

A rendszerváltó pártok, vagyis a törvényhozók többsége alapvetően tisztában volt azzal, hogy a kommu-

nista állambiztonsági szolgálat a diktatúra egyik legmeghatározóbb szerve, a demokratikus fordulat nemcsak felszámolásukat, hanem örökségük feltárását is megköveteli. Mint fentebb láthattuk, ezt – ha nem is ellentmondásmentesen, s nem is mindig önként – a Németh-kormány is magáévá tette. Elvben tehát éppen ez a kérdés lehetett volna az, amelynek rendezésénél létrejön valamennyi parlamenti párt (és a széles közvélemény) konszenzusa.

Ez nem történt meg. Sőt előbb-utóbb különböző okokból valamennyi parlamenti párt radikális fordulatot hajtott végre. A kudarc egyik forrása éppen az az esemény volt, amely drámai módon teremtette meg a konszenzus lehetőségét: a Duna-gate.¹¹

A leleplezés látszólagos spontaneitásának számos máig feltáratlan részlet mond ellent. Hogy csak az egyik „legfurcsábbat” említsük: a leleplezés Végvárítól indult, Roszik Gáboron keresztül jutott Lovas Zoltánig, majd tőle – telefonon! – Kőszeg Ferenchez. Csakhogy bármennyire tökéletes is lehetett a konspiráció (nem volt az), Kőszeg telefonját 1989 karácsonyán még bőszen lehallgatták, ennek ellenére a szolgálatoknál is „bombaként robbant” a Graffiti moziban január 5-én tartott SZDSZ–Fidesz sajtótájékoztató.¹² Horváth tábornok (III/III. csoportfőnök) mégis rögtön sejteni vélte az árulót, Végvárít.

A botrány két elemből tevődött össze. Fény derült arra, hogy a szolgálatok (legalábbis a III/III) egyrészt tömegesen semmisítik meg irataikat, ez még „operatív játszma” is lehetett, másrészt azonban – s ez tűnt akkor súlyosabbnak –, változatlanul figyelik az ellenzéki pártokat. Ez utóbbi leleplezése aligha lehetett „játszma”, inkább malőr. Horváth József a megfigyelés igazolására később többször előhozakodott az úgynevezett „László”-üggyel.

A titokzatos *László* (mint Fidesz-renegát) a kémelhárítás közvetítésével került a belső elhárításhoz, s arról tett jelentést, hogy egyes Soros-ösztöndíjasok (mint például Orbán Viktor) külföldön nem tanulmányokat folytatnak, hanem kiképzést kapnak, a két ellenzéki párt már be is épült a szolgálatba, sőt radikálisai fegyveres csoportokat állítanak fel.

Tankönyvbe illő, vagy éppen onnan származó: a Független Kisgazdapártot is ezzel a gyanúval számolták fel 1946–47 fordulóján. Mégsem ez az elgondolkodtató, hanem maga a „*László*” fn. dosszié további sorsa. Hiszen ki hinné, hogy éppen ez volt szinte az egyetlen olyan „élő”, folyamatban lévő ügy, amely túlélte a nagy-nagy iratmegsemmisítést, majd Horváth vezérőrnagy bőségesen ismerteti, holott akkor még – hivatalos felfogás szerint – államtitkot képzett, s valóban, mind a mai napig nem kutatható a Történeti Hivatalban. A dosszié léte viszont egyértelműen bizonyítja, jóval több irat maradt fenn a titkosszolgálatoknál, mint

ahogy azt sugallják. Nem ez, hanem az szorul magyarázatra, hogy miként került „véletlenül” a Belügyminisztériumba.¹³

A Duna-gate kivizsgálására az utolsó kommunista parlament ellenzéki képviselők bevonásával különbizottságot hozott létre, majd a már demokratikusan megválasztott Országgyűlés nemzetbiztonsági bizottsága is vizsgálatot rendelt el. A maga idejében mindkét jelentés alapvető, valóban új ismereteket tárt fel a szolgálatok működéséről, visszatekintve azonban inkább az konstatálható, hogy a szolgálatok „megvezették” a képviselőket. Vagyis – s ez tagadhatatlan – így-úgy, de létrejött a pártok konszenzusa a Duna-gate kivizsgálására, de az kétszeri próbálkozás után is csúfos kudarcba fulladt. A szolgálatok szorosra zárták soraikat, és visszanyerték megtépázott önbizalmukat. Ez már előrevetítette a későbbi – részben párhuzamos – átvilágítási kísérletek hasonló kudarcát.

Ilyen körülmények között született meg 1990-ben a Demszky–Hack-féle (482. sz. alatt benyújtott) átvilágítási törvényjavaslat, amelyet a T. Ház sohasem tűzött napirendjére. Hihetnénk, hogy áldozatul esett a parlamentarizmussal együttjáró pártpolitikai csatározásoknak, csakhogy nem sokkal később, 1991-ben a kormány saját (2294. sz. alatt benyújtott) törvényjavaslatát is visszavonta. A fáma szerint az MDF frakcióvezetője azzal hűtötte le pártjának rebellis képviselőit, hogy „*ne bolygassátok, mi vagyunk a legérintettebbek*”.

Csak találgathatunk, hogy Kónya Imre honnan szerezte idevonatkozó információit, hiszen akkor már elődje a belügyminiszteri székben, Boross Péter – mint láttuk – újra titkosította az „ügynöknyilvántartásokat”. Az már csak fintor, hogy a „titkosítás” előtt megszellőztetett két delikvenst, Csurskát és Torgyánt évekkel később az ügynökbírák „tisztának” találták. (Mégsem tette fel egyetlen politikus – ellenzéki vagy kormánypárti –, de még egyetlen újságíró sem azt a kérdést, hogy ha ez így van, s nincs okunk az ügynökbírák döntését megkérdőjelezni, akkor mégis ki vezette félre Antall József miniszterelnököt.)

Ilyen előzmények után egyáltalán nem meglepő, hogy az egyik legkardinálisabb rendszerváltó törvény 1994-re nem csak megkésett, hanem meglehetősen nyomorúságosra született. Ha el is tekintünk az akkoriban – nem megalapozatlanul – közszájon forgó vélekedéstől, amely szerint az első szabadon választott parlament tagjai késedelmükkel magukat „mentették át”, akkor sem kímélhetjük meg magunkat a végül mégiscsak tető alá hozott 1994. évi XXIII. tv. radikális kritikájától.

A politikai viták kereszttüzében – mind a mai napig – az a kérdést állt, hogy milyen széles legyen, s milyen kritériumok szerint határozzák meg „*az egyes fontos tisztségeket betöltők*” körét. Ez volt az a kérdés,

amely szinte kizárólag megosztotta a parlamenti pártokat. Térjünk erre – röviden – később vissza.

Valójában azonban nem ez az átvilágításnak mint rendszerváltó törvénynek a tétje. Ha ugyanis a törvényhozó vállalkozik egy ilyen törvény megalkotására, akkor azzal vállalja egyben, hogy megnevez – a jogállam nézőpontjából – bűnös szervezeteket és szerveket, illetve politikailag bűnös tevékenységeket, s szankcionálja is ezeket.

Bár akadt – néhány – képviselő, aki felismerte ezt, érveik tökéletesen elsikkadtak a nagy megosztó vitában, hogy melyek is azok a bizonyos tisztségek. Így megint a szolgálatok voltak azok, amelyek saját partikuláris érdekeiket („*nincs olyan titkosszolgálat, amely kiadná ügynökeit*” stb.) képesek voltak a politikai (értsd: demokratikus) szempontokkal szemben érvényesíteni. Az érvelés alapjává az vált, hogy a Németh-kormány jogutód nélkül (III/III), vagy „jogutóddal” (az összes többi csoportfőnökség) szüntette-e meg az egyes szolgálatokat. Majd miután a politikai erők meghajoltak ezek előtt az érvek előtt, vagyis pragmatikus okokból lényegesen korlátozták a „bűnös szervek és szervezetek” körét, következett az újabb „csúsztatás”: már nem egyszerűen arról volt szó, hogy egy demokráciában is létezhet felderítés (kémkedés) és kémelhárítás stb., hanem hogy ezek a szervek még a diktatúra korában is a jogállamiság kritériumai szerint jártak el.

Hiába mond ennek az érvelésnek ellent mind a – korabeli – hétköznapi tapasztalat, mind a történettudomány, a sohasem létezett „jogutódlás” vált az egyetlen meghatározó kritériummá. Akármi legyen is a véleményünk az átvilágításról, annak szélességéről, vagy szűkösségéről, tagadhatatlan, hogy ez volt az első rés a szolgálatok megismerése elé vont (a berlinél is masszívabb) falban. Nem egy-két kém felfedése aggasztotta a szolgálatokat, hanem a fenyegető lavina, persze inkább csak hólabda, hogy fokozatosan megismerhetővé válnak a „szalonképes” szolgálatok piszkos pénzügyi és egyéb ügyei. Kenedi János számos publikációjában mutatta ki,¹⁴ hogy a III/I, a „felderítés” még 1989-ben is nyakig benne volt a „belső elhárításban”, s talán az sem véletlen, hogy Dercze István ezredes, III/I csoportfőnök a Duna-gate után (!) kiadott iratmegsemmisítési utasításában külön kiemelte a „*Magyar (Nép) köztársaságot*” kompromittáló iratokat. A másik két (három) csoportfőnökség „érintettsége” még ennyi bizonyításra sem szorul.¹⁵

Csakhogy mindebből a szemfényvesztésből, a velejéig hamis érvelésből is kilóg például a Katonapolitikai Osztály (Katpol), amelyet az Etv. 1. § (a) szakasza nem nevesít, holott az 1950. január 1-ei hatállyal beolvadt a fenti szakasz által viszont megnevezett Államvédelmi Hatóságba. Ez utóbbit viszont a

Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa 1956. október 28-án – egyértelműen – jogutód nélkül számolta fel.

Létezik olyan felfogás – talán túlzott, de semmiképpen sem teljesen megalapozatlan –, amely szerint a diktatúra elnyomó szervei közül a negyvenes években nem is az ÁVO, hanem a Katpol vitte a prímet.¹⁶ Csakhogy ennek ellenére, miután mindmáig létezik „katonai felderítés”, vagyis van „jogutód”, a Katonapolitikai Osztály mégsem számít bűnös szervezetnek, ellentétben például az 1950 utáni határőrséggel, amely szintén az ÁVH része volt.

A jogállam felől közelítve tehát az a kérdés, hogy szemben a törvénnyel nevezhető-e bűnös szervezetnek a Katpol? Ennek nem pusztán jogi és morális jelentősége van, hanem a megismerés szabadsága a valódi kérdés, hiszen a törvény későbbi, 1996-os módosítása is pusztán az eredeti 1. § (a) szakaszában meghatározott szervek iratainak megismerhetőségéről rendelkezik, vagyis a Katonapolitikai Osztályt is kizárta ebből a körből.

A törvényhozónak azonban szembe kellett azzal a ténnyel is néznie, hogy az ebben a szakaszban felsorolt (belső reakció stb.) szervek „pusztán” végrehajtói voltak a kommunista diktatúrának, amelyet az első vonalban nem is ők, hanem a mindenkorai állampárt (MKP, MDP, MSZMP) képviselt.

Bár ezek sem voltak semmivel sem kevésbé bűnösök, mint az állambiztonság belső elhárítása, mégsem lett volna ildomos magát a párttagságot bűnössé nyilvánítani. Persze a szerveknél is volt egy küszöb, nevezetesen hivatásos tiszt, vagy „ügynök” (holott tiszt-helyettesként is lehetett ezt-azt művelni),¹⁷ de magában a pártban még képtelenebb egy ilyen cezúra meghúzása. (A mezei párttag még nem, a választott tisztségviselő viszont talán, a KB tag már inkább, stb.) Igazán elegánsnak kell tehát tekintenünk a törvénynek azt a meghatározását, amely szerint a törvény hatálya alá tartoznak mindazok, akik „betöltöttek olyan politikai vagy állami tisztséget, amelyben az a) pontban meghatározott szervek feladatkörébe tartozó adatokról döntéseikhez tájékoztatást kaptak”.

Minden elegancia ellenére persze ez a meghatározás is sántít, az ügynökbírák – jobb híján – úgy értelmezik ezt a szakaszt, hogy kaptak-e delikvenseik hivatalból állambiztonsági jelentéseket. Csakhogy ezt leginkább egyfajta minősített esetnek nevezhetnénk, amelynek egyetlen orientációja, hogy szerepelt-e az illető az „elosztón”.

Csehák Judit például ezen a ponton akadt fenn, s csak azért említem őt, mert már kivonult a politikából. Esetében (is) tehát az ügynökbírák pontosan rögzítették, mikor és milyen számú Áb. jelentést kapott meg. A képviselő asszony arra hivatkozott – holott

még ennyi kötelezettsége sem volt –, hogy ő ezeket a jelentéseket nem is olvasta.

S ezzel már rögvest bele is bonyolódunk az állambiztonság pártirányításába. Csak az utolsó évtizednél maradva, az MSZMP PB 1980. december 6-án létrehozta operatív csoportját, amely leginkább egy későbbi indiszkréción folytán Knopp-bizottságként híresült el, miután KB osztályvezető-helyettesként valóban Knopp András lett a vezetője. Tagja volt e bizottságnak a KB további három osztályának a képviselője, a Budapesti Pártbizottság ideológiai titkára, s egyáltalán nem utolsósorban Harangozó Szilveszter, a belügyminiszter helyettese, a III. főcsoport főnöke.

Kevésbé ismert talán, hogy a Politikai Bizottság 1986. július 1-jén létrehozta a titkárság mellett az úgynevezett konzultatív bizottságot, ez már jóval magasabb szinten – a helyzet fokozódott – felügyelte az állambiztonságot. Három KB titkár (Horváth – később Fejti –, Berecz és Pál) lett a tagja, a belügyminiszter (Kamara, majd Horváth), s a Minisztertanács elnökének helyettese, nevezetesen Csehák Judit.

Mindezzel együtt Csehák akár outsider is lehetett ebben a csak nagyon töredékesen megnevezett körben, felelőssége azonban talán mégsem oldható fel azzal, hogy nem olvasott. Mentegetőzésével viszont kibúvót kínált azoknak a társainak is, akik valóban sokkal aktívabbak voltak az állambiztonsági információk hasznosításában.

A jelentések fogadónak meghatározásához képest, jóval alábbi volt, napi politikai célokat szolgált a c) pont, amely azt tette az átvilágítás tárgyává, hogy az „egyes fontos tisztségeket betöltők” „teljesítettek-e szolgálatot 1956–1957-ben karhatalmi alakulatban.” Egyenesebb lett volna, ha a törvényhozó eleve arra szólítja fel, kötelezi az ügynökbírákat, mondják ki, Horn Gyula pufajkás volt.

Csakhogy ezzel az – egyébként önmagában jelentéktelen – passzussal az átvilágítási törvény rögvest el is vesztette rendszerváltó jellegét, s a kisstílusú bosszú eszközzé vált.

Bár másként, de az e) pont is megfosztotta a törvényt említett jellegétől, amikor vizsgálat tárgyává tette, hogy az átvilágítandók tagjai voltak-e a Nyilas-keresztes Pártnak. Ennek a passzusnak kizárólag akkor lehetett (?) volna létjogosultsága, ha a törvényhozó arra a megállapításra jut, hogy a kommunista diktatúra megakadályozta az előzőben (a fasisztában) elkövetett bűncselekmények üldözését.

Nem Horn Gyula személye miatt, hanem éppen a rendszerváltás felől közelítve, a négy megnevezett kategória közül kettő – túl azon, hogy (mint említettük) megfosztotta a törvényt a neki szánt alapjellegétől – a maga önkényes megfogalmazásával eleve súlyosan sértette a jogegyenlőség elvét, hiszen abból

indul ki, hogy a Szálasi-puccs fő- (egyedüli) felelőse a Nyilaskeresztes Párt, a kádárié pedig a karhatalom. Valamennyi kategória alapvető fogyatékosága viszont, hogy nem cselekedeteket, tetteket kíván szankcionálni, hanem kizárólag formai feltételekhez köti a fehér vagy fekete döntést.

Mondhatnánk, hogy ennek az eleve elhibázott, nem a demokráciába való átmenetet szolgáló kategóriarendszernek esett áldozatul maga a szankcionálás is, amely már a Pál utcai grundon is csak mosolyt fakasztott volna. Éppen a szankciók teljes hiánya kérdőjelezi meg magát az egész átvilágítást. Az ügynökbírákat ugyanis a törvény egyetlen joggal ruházta fel, határozatukat a hivatalos lapban közzétehetik. Ezt is csak abban az esetben, ha a delikvens nem hajlandó „egyes fontos tisztségéről” lemondani, illetve ha – tiltakozás estén – a bíróság is helybenhagyja határozatukat.

Ehhez képest az Alkotmánybíróság vonatkozó – tehát értelemszerűen későbbi – 60/1994. (XII.24.) AB határozata rögvést, első pontjában leszögezi: „*a jogállamban közhatalmat gyakorló vagy a politikai közéletben részt vevő személyek – köztük azok, akik a közvéleményt feladatszerűen alakítják – arra vonatkozó adatai, hogy korábban a jogállamisággal ellentétes tevékenységet folytattak, vagy olyan szerv tagjai voltak, amely korábban a jogállamisággal ellentétes tevékenységet folytatott, az alkotmány 61. §-a szerint közérdekű adatok.*”

A közérdekű adatok nyilvánossága tehát alkotmányos alapjog, ami csak más – szintén alkotmányos alapjog – sérelme esetén korlátozható. Ilyen lehet esetünkben a személyes adatok védelme vagy az államtitok. Közérdekű adattal szemben viszont a személyes adat nem élvez elsőbbséget, ráadásul az adatvédelmi törvény egyértelműen kimondja: „*közfeladatot ellátó szerv... hatáskörében eljáró személyek neve és beosztása – ha törvény másként nem rendelkezik – bárki számára hozzáférhető, nyilvános adat.*”

Ki vitatná, hogy a szolgálatok közfeladatot láttak el, s ki merné vitatni, hogy az ügynökök éppen e szervek hatáskörében jártak el. Ha nem így lenne, akkor rögvést felmerül mind a szervek, mind az ügynökök büntetőjogi felelőssége.

Láttuk, a szolgálatok iratainak titkossága már a titokvédelem szemszögéből is enyhén szólva aggályos, ezért titkosította az ügynökök adatait Boross Péter, csak hogy még mindig az Alkotmánybíróság vonatkozó határozata szerint: „*Az ügynökök adatainak titkosítása pedig a közérdekű adatok megismeréséhez való, az alkotmány 61. §-ában biztosított joggal ellenes.*” Ha tehát a törvényhozó eleget tenne az alkotmányban foglalt jogoknak (pontosan úgy, ahogyan az alkotmányt az Alkotmánybíróság értelmezi), akkor eleve nincs szükség az átvilágításra, hiszen ezek a közérdekű adatok bárki számára megismerhetők.

Túl az ügynök megismerhetőségén, az átvilágítási törvényben olyan alkotmányos alapelvekről, illetve alternatívákról van szó, amelyeket sem az első, sem a második változatban a törvényhozó nem ismert fel, vagy ha mégis, akkor nem akart érvényesíteni. Már-már szegyen, hogy ezekre ismét és ismét ki kell térni, holott fél évtizede az AB ezeket nagyon pontosan megfogalmazta. Eszerint a lusztrációs törvényeknek két típusa van. Az egyik összeférhetetlenségi szabályokat fogalmaz meg, bizonyos kategóriákat (ügynök stb.) a demokráciában kizár meghatározott pozíciókból, ezeknek köre lehet viszonylag szűk, s lehet viszonylag tág, kiterjedhet akár a kultúra, (felső)oktatás és tudományos kutatás¹⁸ területeire is. Ez „*bizonyos kulcspozíciókban akarta biztosítani a személycserét, s egyben meg akarta előzni, hogy veszélyeztethessék az átmenetet mindazok, akik a múltban a jogállammal hivatásszerűen és tevékenesen szemben álltak.*”

Az Alkotmánybíróság szerint egyáltalán nem lett volna alkotmányellenes, ha személyek meghatározott körét az országgyűlés kizárt volna például a passzív választójogból, vagy akár eltiltott volna a katedrától. A „*tetszetek volna...*” jegyében, vagy a diktatúra állítólagos puhaságát méltányolva, a jogalkotó nem élt ezzel a lehetőséggel. Ehhez joga volt.

„*A másik fajta – ahogy az Alkotmánybíróság nevezi: a német típusú – törvény a titkosszolgálatok tevékenységének leplezésével a múlt rendszer igazi természetének megismerését és részben a sérelmek orvoslását is célozta, s egyben a változások visszafordíthatatlanságát jelképezte.*”

Az Alkotmánybíróság tehát konstatació, a törvényhozó nem élt a valódi szankcionálás lehetőségével, s ezt – az „idő múlására” hivatkozva – nemcsak elfogadta, hanem ki is zárta. Vagyis „az idő múlása” maga is alkotmányos tényező. 1994-ben már nem csak a nyilasokat nem lehet „átvilágítani”,¹⁹ de addigra a törvényhozó meg is fosztotta magát a politikai összeférhetetlenségek meghatározásának lehetőségétől.

E logika alapján jutott az AB most már sokat idézett határozatában arra a következtetésre, hogy „*az alatt az idő alatt, míg Magyarországon a (z) – elvetélt – tervezetből törvény lett, megtörtént, illetve elmúlt a rendszerváltás, anélkül hogy a lusztrációs törvényekkel előidézett és ezekkel összehasonlítható személycserékre sor került volna. Így a rendszerváltás fékezésének vagy veszélyeztetésének megelőzése már nem lehet a vizsgált törvény célja. A titkos ügynökök kiléte sem derült ki, sőt a titok leplét a jogállami törvényhozás csak vastagította.*” Vagyis 1994-ben az átvilágítás már nem lehetett „rendszerváltó” törvény, egyetlen feladata maradt, a jogállamiság biztosítása. Ennek jegyében mondta ki az AB, hogy – legalábbis bizonyos feltételek teljesülése esetén – az ügynök személye, tevékenysége, nevezzük nevén: a jogállamisággal ellentétes cselekedet közérdekű adat, s mint ilyen szabadon megismerhető és közölhető.

Praktikusan tehát akár igazuk lehet a szolgálatoknak, amikor azt állítják – természetesen hamisan –, hogy a világ egyetlen titkosszolgálatát sem járulhat hozzá volt (?) ügynökei leleplezéséhez. Ha ez így van, már pedig Magyarországon (mondjuk Németországgal, Csehországgal, de most már Bulgáriával és Romániával ellentétben is így van), akkor ebből csak egyetlen következtetés adódik: ezeket a titkosszolgálatokat haladéktalanul fel kell számolni, mert éppen azt veszélyeztetik, amelynek védelmére létrehozták őket, magát a demokráciát, a Köztársaságot. Ha tevékenységük alapja – amint ezt maguk állítják magukról – a jogfolytonosság a diktatúrával, ha céljuk lényegesen nem a diktatúra „titkosszolgálatainak leleplezésével a múlt rendszer igazi természetének megismerése”, hanem az ügynök „über alles”, mindenképp felett, akkor semmi helyük a jogállamban.

Ez a törvényesség talajáról nehezen vitatható, csakhogy az ügynök védelme mögött nap mint nap felsejlik a valódi szövet, a hétköznapok valósága, a szervezett alvilágnak a szolgálatokon átívelő kapcsolata a politikához, ahogy azt Katona Béla – lemondó titokminiszter – már 1995-ben megnevezte.

Az Alkotmánybíróság szerint viszont bárki megismerheti és közzé is teheti az ügynökök adatait. Ezzel szemben az Etv. ezt a jogot egy erre a célra létrehozott testület határozatához köti, de lemondás esetén ezt is megtagadja, nem beszélve az egyébként csak helyesíthető bírói útról, amely viszont csak utólagos lehetne. Mindezt az alkotmányellenességet tételezve, a borossi szemlélet jegyében szőröstül-bőröstül titkosítja az „ügynöknyilvántartásokat”. Bármilyen képtelenül is hangzik, de már az Alkotmánybíróság idézett határozata, sőt annak kényszere alatt keletkezett törvénymódosítás nyíltan megsérti az alkotmányt, amikor kimondja: „nem minősített adat esetén is, illetve ha az adat nyilvánosságra hozatalát törvény nem is korlátozza, csak az Ltv. 24. §-ának (1) bekezdése szerinti határidők letelte után kutathatók és hozhatók nyilvánosságra azok a személyes adatok, amelyek a volt állambiztonsági szervek és elődeik 'szigorúan titkos' állományú tisztjeinek, illetve hálózati személyeinek nevét, természetes adatait tartalmazzák.”

Túl azon, hogy mint láttuk, ez a rendelkezés sérti az alkotmányt (időközben az AB a „nem kutatható” kitételt annullálta), nyilvánvalóvá teszi a törvényhozó egyértelműen alkotmányellenes szándékát is. Hiszen a hivatkozott Ltv. 24. §-ának (1) bekezdése markáns időkorlátokat határoz meg (az egyszerűség kedvéért: az irat keletkezésétől számított 60 évet), de következő bekezdéseiben meghatározza azokat a feltételeket, amelyek ezt az általános szabályt módosítják, nevezetesen enyhítik. Az Etv. ezeket egyetlen kivétellel meg is nevezi, érvényesíti. A kivétel a tudományos

kutatás korlátozása, vagyis az átvilágítási törvény a levéltári törvényhez képest diszkreditálja a tudományos kutatást, megsérti annak szabadságát.

Az Alkotmánybíróság 1999-ben felszámolta ugyan ezt az alkotmánysértést, csakhogy ahogy egykor a törvényhozó tette túl magát az alkotmányon, most a törvényalkalmazó, a Történelmi Hivatal teszi túl magát egy vállrándítással az Alkotmánybíróság által módosított törvényen, s az ügynöknek még a nevét sem teszi kutathatóvá, töröl minden olyan kitételt, amelyről feltételezi, alkalmas lehet az ügynök beazonosítására, még a beszerzés tényét is törli.

BOMBA PUKKAN

Még mindig az Alkotmánybíróság szerint az ügynöktörvény célja az államélet áttetszhetősége. Minden egyes választópolgárnak joga van tudni, ha például képviselőt választ, mi volt a jelölt titkos, a diktatúra „közfeladataihoz” kapcsolódó múltja. Nem szankcionál, hanem állampolgári jogát gyakorolja. Látszólag ennek próbált meg az Etv. eleget tenni, s éppen ennek nem tett eleget, hiszen nem a jelöltet, hanem a már megválasztott képviselőt, kinevezett „egyreször” világitja át. Eső után köpönyeg.

Eme – azért mégsem elhanyagolható – hiányosságon kívül a törvényalkotó még arról is megfélemlített, hogy a magyar választási rendszer eleve nem alkalmas arra, hogy a választópolgár ne csak megismerje jelöltje múltját, hanem szavazatával érvényt is szerezzen erről alkotott véleményének.

Maradjunk Horn Gyulánál, hiszen ő két kategóriát – bármilyen vitathatóak is legyenek azok – a négyből mégiscsak „kimerített”. Ott áll tehát a polgár a maga dilemmájával – ha az átvilágítás nem utólagos lenne –, miszerint nem szeretné, ha Horn bekerülne a parlamentbe, ehhez azonban nem Hornt, hanem egész pártját kellene megbuktatnia. Vagyis erkölcsi (jogállami) ítéletének érvényesítéséhez – mármint, hogy megakadályozza Horn képviselőségét – egész pártját kell az 5 százalékos küszöb alá küldenie. Hiszen a későbbi miniszterelnök két listát vezetett, a fővárosit és az országosat. Ha tehetné – mármint a választópolgár –, akkor sem teheti, hiszen Horn, Gál és társai miatt mégsem iktathatja ki a többpártrendszer egyik meghatározó tényezőjét, az MSZP-t.

Ez nem elméletieskedés, bár talán annak sem elhanyagolható, hanem az 1994-es választások realitása. Csakhogy Horn – ellentétben a bevezetőben említett újságcikk állításával – innentől akár miniszterelnök is lehet. Mi több, a köztársaság három legelső közméltósága közül kettő fennakadt az átvilágítás szűrőjén.

Az átvilágítandók köre tehát lehet szűk, lehet széles, lehet kb. 4000 fő, mint az eredeti törvényben, vagy ennek tizede, mint annak módosításában, mindez politikai döntés kérdése. Köthető olyan „technikai” feltételhez, hogy kiket nevez ki a Köztársaság elnöke, de sem így, sem úgy nem lehet jogcím közérdekű adatok megismerésének korlátozására, mert ez a jog „parttalan”, nem politikai döntés kérdése. A cél marad mi volt – az AB megfogalmazásában – „*a múlt rendszer megismerése*”.

A törvény úgy fogalmaz, hogy „*végezték-e az a) pontban felsorolt szervek számára érdemi tevékenységet*”, de ezt már nagyon is pontatlanul határozta meg: aláírtak és jelentettek-e, aláírtak és kaptak-e érte illetményt, szerepelnek-e a nyilvántartásban, és kaptak-e honoráriumot, vagy adtak-e jelentést.

Ez persze akár még tovább is variálható, de éppen a rendszer lényegét fedi el. Volt – főleg ha köztisztviselőben állt –, aki nem írt alá, formálisan nem is jelentett, pénzt végképp nem kapott, de azért „*érdemi tevékenységet*” végzett. Ezt csak később formalizálták, a szolgálatnak volt „hivatalos kapcsolata”, „társadalmi kapcsolata”, s voltak ügynökei, s ennek is különböző kategóriái.

Hivatalos kapcsolatnak számított mindenki, aki tagja volt a „nómenklatúrának”, akár egy múzeumigazgató, mint Antall József. Ettől persze még nem feltétlenül „*végzett az a) pontban felsorolt szervek számára érdemi tevékenységet*”, nem is végzett, célszemély, megfigyelt volt egyben. Ellentétben a Gondolat Könyvkiadó igazgatójával, vagy S. P. professzorral, aki bár nem jelentett, nem is ez volt a feladata, de érdemi tevékenységet végzett.

A hivatalos kapcsolat – ez a lényege – nyílt volt, a szolgálat előtt nem is konspirált, sőt szükség esetén informálta is, vagyis a teljes nómenklatúra potenciálisan abba a körbe tartozott, amely a „*szervek feladatkörébe tartozó adatokról döntéseikhez tájékoztatást kaptak*.” A hivatalos tehát hivatalból jelentett és kapott információt, a társadalmi kapcsolat – meggyőződésből, őket monogramjukkal tisztelte meg a szolgálat.²⁰

Bár az Alkotmánybíróság – talán legmaradandóbb – határozatában nagyon pontosan meghatározta, hogy miként járhat el a parlament, melyek a „bűnös” szervezetek és kapcsolatok, a parlamenti pártok mégis – néhány politikust leszámítva – változatlanul negligálták a jogállamiság (ha tetszik: jogegyenlőség) kritériumait. Vitáik középpontjában továbbra is a fontos tisztségek körének meghatározása maradt, s került sor e kör radikális leszűkítésére. A törvény ezzel továbbra is a napi politikai játszmák eszköze lett. A határidőt ugyan elmulasztva, de – nagyon kényszeredetten – az alkotmány által megkövetelt információs önrendelkezési jognak formálisan eleget tettek a törvény 1996-os módosításával.

A történészekből és levéltárosokból Kuncze Gábor belügyminiszter által létrehozott iratfeltáró bizottság jelentésében már 1995-ben konkrét javaslatokat fogalmazott meg az információs önrendelkezés biztosításáról. Ennek utolsó változatából – sajnos – kimaradt a német mintára történő közvetlen utalás, de az egyes javaslatok, amelyek szorosan kapcsolódtak az Alkotmánybíróság határozatához, nem hagytak efelől semmi kétséget.

A Gauck Hivatal felállításkor nagyobb vitát váltott ki Németországban az a kérdés, hogy szabad-e megbontani az egységes levéltári struktúrát. Végül a szokásos levéltári feladatoktól gyökeresen eltérő funkció döntötte el ezt a vitát az önálló intézmény javára. A bizottság is erre tett javaslatot, érdemben nem is mérlegelte ezt a kérdést, holott a két iratanyag eltérő mennyisége miatt²¹ ezt meg kellett volna tennie. Azt persze a bizottság tagjai nem sejtették, hogy az egy évvel később megszülető törvény – az Alkotmánybíróság határozatával ellentétben – a levéltári törvényhez képest nem bővíteni fogja az érintettek lehetőségeit, hanem éppen fordítva: helyenként radikálisan szűkíti.

A törvénymódosítók – gyakorlatilag a szocializmus összes utódállamával ellentétben – még azt a fáradságot sem vették maguknak, hogy valóban egy tollvonással feloldják az iratok titkosságát. Ezzel viszont semmissé tették a törvénynek azt az egyetlen szakaszát, amely – kivételesen – maradéktalanul eleget tesz a jogállamiság kritériumainak. A törvény 25/G §-ának (6) bekezdése ugyanis erőteljesen korlátozza a szolgálatokat és hasonló szerveket abban, hogy betekintsenek a hivatal által őrzött iratokba. Ugyanakkor a törvényhozók is tisztában voltak azzal, hogy az „utódszervek” zömében törvénytelenül maguknál tartottak, illetve emeltek olyan iratokat, amelyeket ugyan a titkosszolgálatokról szóló törvény szerint nem kezelhetnek, tehát nem is őrizhetnek, de alkalmasak lehetnek például olyan titkosszolgálati eszközök, módszerek, játszmák stb. megismerésére, amelyek akár egy középfokú tankönyvből is megismerhetők.

Az 1980 előtt keletkezett iratok átadására a törvény – dicséretesen szűk – határidőt írt elő, ennek ellenőrzéséről azonban „elfelejtett” intézkedni. Olyannyira, hogy az illetékes miniszter a TH „helyhiányára” hivatkozva gátlás nélkül és nyíltan vállalta a törvénysértést, s tagadta meg az iratok átadását.²² Bár az adatvédelmi biztos is megfogalmazta vonatkozó ajánlásában – s eszerint nem alaptalanul – a civil szakmai kontroll elengedhetetlenségét, ezen a szolgálatok még könnyebben túltették magukat, mint a törvény előírásain.

A törvény fent említett bekezdése tehát a szolgálatoknak a Történeti Hivatalban őrzött irataikba való betekintési jogát a nemzetbiztonsági bizottság hozzájárulásához kötötte, erre a szolgálatok az iratok

visszatartásával reagáltak. A minősítések felülvizsgálata címén viszont gyakorlatilag továbbra is korlátlan betekintést nyerhetnek a hivatal által őrzött iratokba. Más szóval a törvényhozó eleve beépítette a szolgálatok számára azokat a garanciákat, amelyekkel „legálisan” megkerülhetik a törvény említett bekezdését.

Az Alkotmánybíróság második vonatkozó határozata – szemben az elsővel – már valóban feledhető. Legfőbb fogyatékosága, hogy egyes pontjaiban éles ellentétben áll az általunk többször idézettel. Így például, amíg az első határozat még leszögezte, hogy nem csak a belső elhárítás tevékenysége, hanem a többi szolgálaté is ellentmondott a jogállamiság kritériumainak, addig az 1999-es határozat ennek mérlegelését is politikai döntés tárgyává tette, vagyis visszautalta a törvényhozóhoz.

Az önálló (magyar Gauck-)Hivatal felállításának nem pusztán a levéltárosi szempontok mondtak ellent, hanem az – a talán mégsem elhanyagolható tény –, hogy a kormányzó pártok képtelenek voltak meg egyezni a magyar Gauck személyében. Alapvetően azért ez nem lett volna olyan megoldhatatlan feladat, ahogy Németországban sem volt az, pusztán olyan „érintett” kellett volna találni, aki következetesen hajlandó képviselni az áldozatok jogait. Ez – mint olyan – nem szakmai feladat, ahogy Gauck se nem történész, se nem levéltáros, evangélikus lelkész, leginkább azonban demokrata. Csakhogy a kormányzó pártok mégsem találtak ilyen személyiséget, s végül az általuk technokratának vélt személynek szavaztak bizalmat, feledve, hogy jelöltjük mégiscsak a Magyar Népköztársaságra felesküdtöt főtiszt volt,²³ aki ráadásul túljátszotta szerepét, hazudott a meghallgatására illetékes egyik parlamenti bizottság előtt.

Innentől kezdve, sarokba szorítva, a törvényesen kinevezett elnök csak lojalitásáról biztosíthatta kinevezőit, meg sem adatott neki, ami egy Gaucknak, hogy az áldozatokat, s általuk a jogállamot képviselje. Éppen velük, a diktatúra áldozataival keveredett permanens konfliktusba. Ettől maga a „rendszer” is lebénult, helyettesének kinevezésére is csak már az 1998-as választások után került sor, aki így valamiféle politikai komisszárként hatott, de ezzel együtt is határozottan oldott a technokrata katonatiszt által fémmjelzett Történelmi Hivatal addigi negatív megítélésén.

HELYZET VAN

Az általunk tárgyalt törvény kitűzött maga elé egy „elévülési”, jogvesztő határidőt, nevezetesen 2000. június 30-ával kívánja lezárni az átvilágítást. Újra megadatik tehát a törvényhozónak, hogy szándékát – már ami a kommunista diktatúra örökségét illeti – újrafo-

galmazza. Ehhez persze abból kell kiindulnia, hogy az állambiztonsági iratok sorsa nem köthető, nem rendelhető alá az átvilágításnak. A törvényhozónak tíz évvel a rendszerváltás után végre döntenie kell az Alkotmánybíróság által felvázolt alternatívák között.

Láttuk, a jó törvény hiánya, vagy ahogy az Alkotmánybíróság fogalmazott, a rossz törvény „a titok leplel... csak vastagította.” Ez a titkosítás nagyobb kárt okozott annál, mint amit a vélelmek és félelmek kiválthattak volna. Még mindig „rendszerváltó” feladat a parancsuralmi rendszer valamennyi titkos vizsgálati módszereket és eljárásokat alkalmazó, elnyomó szervének megismerése. Idetartoznak tehát eleve azok a szervek, amelyek működésüket szupertitkos, 6000-es MT. rendeletekből, illetve határozatokból vezették le. A törvénytelenül keletkezett iratoknak és a törvénytelen eszközökkel szerzett adatoknak a demokráciában nem lehet „ügvyiteli értékük”.

A törvényhozó előbb mulasztásával, majd az általa megalkotott törvénnyel menlevelet biztosított az általa megnevezett kategóriákba tartozóknak. Ezt nem lehet visszamenő hatállyal annullálni. Értelmetlen tehát az „*egy-egy fontos tisztségeket betöltő személyek*” körének bármiféle szélesítése. Az átvilágítást egyszerűen társadalmasítani kell, meg kell nyitni az utat az önátvilágítás előtt. Minden állampolgárnak joga van ahhoz, hogy felmutassa az ügynökbírák határozatát, mely szerint „*nem végzett az a) pontban felsorolt – állambiztonsági – szervek részére érdemi tevékenységet*”. Vagyis minden állampolgárnak joga azt igazolni, hogy nem állt kapcsolatban a diktatúra elnyomó szerveivel. Ez a jog minden munkáltatót is megillet, joga van tudni, hogy jelenlegi vagy leendő alkalmazottja együttműködött-e a diktatúra említett szerveivel, kérheti tehát átvilágításukat.

Érvényt kell szerezni az iratok nyilvánosságának, amit csak törvény korlátozhat. Kiadásuk megtagadása a bíróság előtt ugyanolyan soronkívüliséggel támadható, mint a közérdekű adatok esetében. Védni a szenzitív adatokat kell, de ez nem terjedhet ki a politikai tevékenységre, a vallási meggyőződésre, hiszen éppen ez volt az, amit a diktatúra üldözött.

Tudományos kutatás számára az állambiztonsági iratok esetében is ugyanolyan szabályokat kell biztosítani, mint amelyeket a Ltv. megfogalmaz. Fel kell számolni azt a képtelen helyzetet, hogy egy adott irat kutathatóságát nem annak tartalma, hanem őrzési helye dönti el. A Ltv.-nek megfelelően az 1990 májusa előtt keletkezett iratokat 15 éves korláttal kell felszabadítani, s a most már 1985 és 1990 közötti iratok kutatását szintén az Ltv. rendelkezéseinek megfelelően kell szabályozni. Csak a szenzitív adatok egyéb köre, vagyis a magánélet kutatása köthető az érintett hozzájárulásához. A nyilvánosságra hozatal az Avtv. megfelelően korlátozza.

Az állambiztonsági szolgálatok nyílt és titkos munkatársai egyaránt közfeladatot láttak el, így személyes adataik kezelésében, nyilvánosságában sem tehető különbség. Csak így tárulhatnak fel a személyes sorok, annak mérlegelése, ki és miért vállalta az együttműködést. Az úgynevezett harmadik személyre vonatkozó adat megismerése csak akkor korlátozható és korlátozandó, ha az nem üldöztetése okát képző szenzitív adat. Bár a törvény most sem tiltja az Etv.-ben nem nevesített együttműködők nevének, beosztásának megismerését, ezt a törvényben garantálni kell.

Nyilvánosságra kell hozni azokat az operatív eszközöket és technikákat, amelyeket az állambiztonsági szolgálatok áldozataikkal szemben alkalmaztak. A Történelmi Hivatal létjogosultságát csak az igazolhatja, ha feladata a diktatúra elnyomó szerveinek feltárása, a vonatkozó szabályzatok, parancsok stb. nyilvánosságra hozása, ha a kutatókat és az érintetteket ezen túlmenően is tájékoztatja. Az Áldozatok Hivatalává kell válnia. A működő titkosszolgálatokat meg kell fosztani a diktatúra információs monopóliumától, szakmai-társadalmi kontroll alá kell helyezni, hogy valóban a diktatúrának pusztán azokat az iratait kezelik és őrzik, amelyekre őket a törvény felhatalmazza.

Ennek elmulasztását a törvénynek szankcionálnia kell, ahogy azt is, ha más, erre törvényben fel nem hatalmazott szerv vagy személy őrzi magánál vonatkozó iratokat.

JEGYZETEK

1. BM 16-68/90.
2. 3028/1990. MT. sz. határozat.
3. Később ezt a megoldást választották Németországban.
4. 118/1989. sz. MT. rendelet.
5. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy rendkívül kényes kérdéssről volt szó, nem egyszerűen átmentésről, hanem olyan személyek sorsáról, akik legaprólékosabban ismerhették az új politikai elit nézeteit, szokásait, magánéletük legintimebb részleteit, hiszen ezt kutatták évek, évtizedek óta.
6. 3039/1990. MT. sz. határozat.
7. 26/1990. (II.14.) MT rendelet.
8. Hatályon kívül helyezték a 3343/1967. (a Nemzetközi Kormányösszekötötési Hírhálózat kiépítéséről), a 3307/1967. (a BM hírszerző csoportfőnökségről) és a 3120/1971. (a fontos és bizalmas munkakörök betöltéséről szóló) MT. határozatokat. 1990. március 12-én a kormány újra foglalkozott a BM-mel, illetve a nemzetbiztonsági feladatokkal. Vö: 3073/1990. sz. határozat.
9. Nem ismerjük, keletkezése március 12. és május 31. közé tehető, feltehetően már az Antall-kormány határozatáról van szó.
10. Ez az első – feltehetően – máig titkos, sőt „szigorúan titkos! különösen fontos!” irat, amire hivatkozunk.
10. V.ö. Lovas Zoltán: *Jöttem, láttam, győztek. Egy ámokfutó riporter kalandjai Berlintől Karabahig*. ÁB – Beszélő Kiadó Kft Budapest, 1990., Havas Henrik – Végvári József: *A cég árulója*. Szféra Kulturális Szolgáltató Kft. (Budapest), 1990., valamint Horváth József tábornok számos visszaemlékezését.
11. A sajtótájékoztatót Demszky Gábor, Fodor Gábor, Magyar Bálint és Szájer József tartotta.
12. A Pallagi–Horváth-féle Duna-gate per után nekik küldte meg a bíróság.
13. *Kis állambiztonsági olvasókönyv. Október 23. – március 15. – június 16. a Kádár-korszakban*. Magvető Budapest, 1996. A *(Történelmi) Hivatal áldozatai*. Élet és Irodalom 1998. június 12.
14. L.: Kőszeg Ferenc: *Érvek az „ügyöntörvény” módosításához. Levél az Alkotmánybírósághoz*. Élet és Irodalom 1998. augusztus 14., Tyekvicska Árpád: „...A jogellenesség gyanúja”. Fundamentum 1999. 1. sz.
15. Kubinyi Ferenc: *A Katonapolitika regénye*. Malomfalvi Kiadó – Magyarok Vasárnapja, Thousand Oaks, California (é.n.)
16. Vö. Tyekvicska i.m.
17. Tanulságos hallgatni történészhallgatókat, miként szembesülnek professzoraik „önkorrekcióival”, mit szólnának azonban, ha kiderülne, tanáruk nem tudományos érdemei alapján, hanem SZT-tisztként került oktatónak az egyetemre? Mit szólna a hívő, mielőtt felveszi az utolsó kenetet, ha tudná, lelkipásztora nem Isten, hanem az állam biztonságának szolgálója?
18. Ez egyébként is kísértetiesen emlékeztet a népbíró-ságról szóló 1945. évi VII. törvényre, amely a háborús és népellenes bűntetteket 1919-ig próbálta visszamenő hatállyal alkalmazni (az AB ezt a kitételét egy másik határozatában szintén alkotmányellenesnek nyilvánította), holott az akkori jogalkotók még joggal hivatkozhattak arra, hogy az előző rendszer ezeket a bűncselekményeket nem üldözte, amnesztiában részesítette stb.
19. A demokrácia nagyobb dicsőségére a TH még ezt is – mármint a monogramot is – törli, holott erre már végkép nincs felhatalmazása.
20. A Gauck Hivatal mintegy 180 000 iratfolyóméternyi anyagot őriz, a Történelmi Hivatalhoz viszont mindössze mintegy 3000 került.
21. Arról nem tett Nikolits István említést, hogy a TH-ban ott sorakoztak szépen azok az üres dobozok, amelyekből korábban az iratokat eltulajdonították.
22. L.: Gyekiczki András: *Fejezet egy irattár regényéből – avagy hogyan lett Markó György a Történelmi Hivatal elnöke*. Élet és Irodalom 1999 január 8.
23. Szakály Sándor: *Bécs helyett Budapest*. Élet és Irodalom 1998. október 2.